

ספירה לאחור

אילנה יפה רוסאנו: שֵׁעוֹן המלים; ספרי עתון 77; 1997; עמ' 192

מאה שמונים ושישה שירים המקובצים ב"שֵׁעוֹן המלים", ספרה החדש של אילנה יפה רוסאנו מגלמים את מסעה הפרטי של המשוררת בנבכי הזמן והעולם. בנבכי נפשה.

הספר פותח בשיר "סבת" וסוגר בשיר: "היש לך משהו חדש?" (עמ' 186).

ההתייחסות הישירה לנושא הזמן מקדמת את פני הקורא כבר באמצעות שמו של הספר וציור של שֵׁעוֹן בין המלים על הכריכה. הציור בין המלים לציור יוצר תחושה מיידית של תנועה ההפוכה כמעט לתכנים ולרוח הדברים בשיר הפותח את הקובץ; שיר זה הוא מעין זיכרון מוקפא בתודעה עד שהתעורר לחיים בצורת שיר.

השיר הסוגר את הקובץ עוסק גם הוא בזיכרון ילדות ואפילו תנועה מהירה שונה, שתנועה, התיאורים בשיר הסוגר היא חלק ממנה. התיאורים בשיר הסוגר את הקובץ עוטפים למעשה תגלית לא מודעת של ילדה, שחשה שיש לה משהו חדש לומר לעולם.

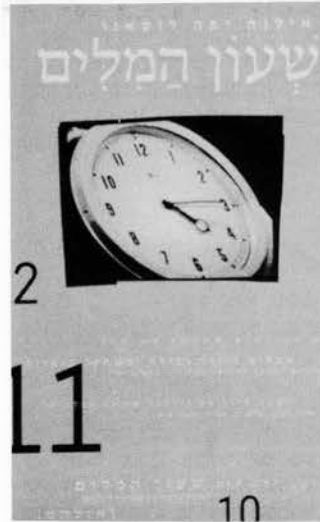
זכרון תחושת הבשורה של הדוברת בשיר אינו מתייבש בהכרח עם רוח השירים בקובץ הנושבת לכיוון ההפוך. בניגוד ל"כיוון השֵׁעוֹן".

דומה שהשירים נוטים דווקא להתמקד בקיים, במוכר ובידוע ולא דווקא לפרוץ אל מחוץ לגבולות האלו, באמצעות אמירה חדשה.

בניגוד ל"אמירה" שאינה מאפייני שיריה של יפה רוסאנו, יש בשירים משקל רב לדימויים, לתמונות, למטאפורות ולצירופים הלשוניים יוצאי־הדופן שהיא מרבה להשתמש בהם.

השירים אינם אומרים דבר חדש לעולם, אך הם מתארים היטב את הדברים הקיימים מזווית ראייה ותחושה רגישה של דמות ספק ניצבת ספק מרחפת על ציר כלשהו של זמן שמחוגי נעים במסלולים מעגליים. מסלולים בהם הדמיון נגזר מהמציאות, וההיפך. כמו למשל בשיר "בגשם" (עמ' 23): "בְּבְּדִידוֹת, / ישבתי במרכז הגשם כשבתא / לְיָדִי, ממש ליד, בדבור הסמוך / ישבת, כהרגלנו, / 'רַבִּטְבָּת' אמרת לי חרש בדאגה וראיתי / שמעיני כל הגשם הזה החסר".

בשיר זה מומחש המיוג הטבעי הקיים גם בשאר השירים בין דמיון למציאות. "מרכז הגשם" קיים רק במשמעות מטאפורית לעומת "הגשם" שעשוי להיות אובייקט מציאותי. אך בשיר השיר מסתבר שגם "הגשם" שעשוי לסמן קשר למציאות כלשהי, אינו אלא דמעות. דמעותיה של הדוברת בשיר. מכאן הדרך אל אסוציאציה "לעליסה בארץ הפלאות", הטובעת בבריכת הדמעות, קצרה. אך לא כמו דמותה של עליסה, תנועותיה של הדוברת בשיר

הרבה יותר רכות, המעברים בדרכה אינם חדים, החוויות מופנמות ושקטות.

את העוצמות ניתן לחוש מתחת לפני השטח, בשכבות העמוקות, ברבדים נרמזים.

לעומת התחושות המעורפלות משהו המוקרנות מתוך המלים וביניהן, מאופיין הספר על־ידי מבנה מחושב, ומעברים מסודרים דרך נושאים וזמנים. כמו בתנועת שֵׁעוֹן סיבוביים מובילים מחוגי המלים את תכני השירים מנקודת הפתיחה אל ההמשך ובחזרה לנקודת המוצא.

מעבר לנושאים הגדולים כמו החיים והזמן, עמוסים השירים בתיאורים הלקוחים מהמציאות וחיי הנפש, הנמהלים לעיתים זה בזה: החל מתיאור שווקים שלא רק עמוסים ב"לחשים" "פירות עסיסיים מתפקעים", בשר ותרנגולות, אלא גם עמוסים ב"מחשבות הניתקות ומתפורות בהמלה", וכלה בתשוקות מזורות. האובדן וההעדר גם הם מנושאי השירים, דוק של עצב נלווה אליהם. בניגוד או בנוסף לאווירה המלנכולית הכללית השורה על השירים, מופיעים מידי פעם גם תיאורים קיצוניים ואפילו מקאבריים כמו בשיר "יקיצות מתות". בשיר כזה נפרץ מעט מחסום העידון המאפיין את רוב השירים. אך, ציון העובדה שדוברת בחלום או הויה יוצר ריכוך מידי.

שירים אחרים מתארים חוויות יוצאות דופן בתחום הדמיון המשיק לעיתים למציאות כמו בשיר "המראה": "מראה לכדה את לשוני [...] (עמ' 110) שיר זה מתאר מצב פיזי-רוחני המשתקף במעין מראה הפוכה.

אחד השירים הטובים בקובץ הוא השיר: "היתקלות" אחד משני שירים שכותרתם: "פיסות רחוב". מתוך תיאור מערכת היחסים של הדוברת עם קבצינת־רחוב צומח תיאור שכולו פנטסיה על קבצינות המתרבות בקצב של "התרבות" השקלים, נמלטות וניבטות אל הדוברת מכל פינות הרחוב.

תיאורן הגרוטסקי משהו של פושטות היד הדמיונית הפושטות על הרחוב,

חזק הרבה יותר מתיאורה של הקבצינת הוקנה "וו שרוונה" / משקשק בקפסת הפח / והרחובות שהיא יורקת בין שְׁנֵיהָ [...] (עמ' 40).

שיריה של אילנה יפה רוסאנו נוגים ובדרכם מקוריים. השירים אינם משתבצים בוֹ'אנר מוגדר. אפשר להכלילם תחת ההגדרה הרחבה: מודרניסטי. סגנון קלאסי, לא מתפרע, לא מתחכם. האווירה השורה לכל אורך כל השירים די אחידה, אין כאמור, מעברים חדים למרות גלישה לתאורים קיצוניים ומפתיעים לעיתים.

תחושה של חלום או ריחוק מהמציאות המשוכה לאורך השירים, ממתנת את התחושות הקשות הנרמזות בהם, ואת הפרופורציות ביחס לתיאורים שבקונטקסט אחר היו נתפסים כבוטים.

תורם לכך גם מרחק מסוים של הוורבת בשירים מהדברים. גם כשהיא מדווחת באופן אמין בכלים המעידים על אותנטיות ומעורבות, נוצר רושם שאינה ממש שם (בשירים), וזה אולי הסוד המעניין ביותר בשירים. ■

ניצה גורביץ

בין תמול לשלשום והיום

חיים סבתו: אמת מארץ תצמח; הוצאת ידיעות אחרונות; 1997; עמ' 213

כאשר הופיע ש"י עגנון על בימת הספרות, היו רבים שהפליגו בשבחו על היותו סופר נאיבי שמממש את המוסכמה המסורתית. בשלמותה, לעומת מ"י ברידצ'בסקי אשר טען שהוא חקיין פולקלוריסטי; אך הזמן ורם והאפיקה העגנונית הגיעה לפסגות.

חיים סבתו הוא שם חדש בקטגוריה זו, אשר מביא את ספר ביכוריו "אמת מארץ תצמח" בסימן "ספרי יראים" כדי להבדיל בין תום לאירוניה. הוא איננו קורע חלונות או פורץ נתיבים, אך מאמץ את הפן הגלוי בחטיבה העגנונית על רבדי לשונה ומדרשי חז"ל.

על קהילת ארם-צובא, כבר בנה אמנון שמש סאגה על "בית ספרא" ששיקפה שושלת על פני ארבעה דורות בסימן המסחר והמרכולות. חיים סבתו הלך אף הוא בעקבות קהילת ארם-צובא, אך מסגרת סיפוריו ארוגה במסורת ובלמידות התורה. במרכז המשפחה, בחלב, דומיננטית דמות הסב, ובצומת הקהילה ניצבים חכמים הדבקים ברמב"ם. חכמים, אשר אין פונטם מוטלת על הציבור והם מחלקים את זמן עיסוקם ביום ואת תלמודם בלילה. בסיפור "גלגל חוזר בעולם", מגולל

המחבר את סיפורם של הגבירים המהוללים סניור דה פיגיוטו וסניור פרנקו שעסקו בסחורה, וכל סחורה שנגעו בה הפכה לדיגרים של זהב, והם אשר קבעו קצבה לחכם רפאל שפורטה, שהיה שוקד על התורה ונוהג בחסידות; ואיתו מתחילים "אלה תולדות המשפחה" אשר דוגמתה מצאנו, מן "ההגדה לבית פורטייט" לגיון גלסוורתי ועד ל"משפחת מושקאט" לבשבים וינגר.

ה מתחיל עם החכם רפאל-האב החסיד וזה נמשך עם בנו חייא שגם הוא הלך למדרש, אך היתה לו יד בשירה ובפיוטים, ועד ליעקב בן הזקונים שהיה עילוי, אך למד בבית ספר "כל ישראל חברים". יעקב, אשר לימים כינה עצמו ז'ק שפורט שעמל בש"ס ופסוקים, בא עוד לשאול אצל אביו מה ללמוד בחוכמות חיצוניות, וזכה במדליה מפרים וקצבה להמשך הלימודים.

חיים סבתו אינו מספר סיפורי מעשיות כמו שנהגו בחסידות, שם עלה הסיפור למדרגה של לימוד תורה (רבי נחמן מברסלב אמר פעם לתלמידיו: "רואה אני כי תורות אינן מועילות לכם, יעקב, אספר לכם מעשה") אלא מתאר קורות "בית שפורטה" ומדבר בלשון פסוקים כמו שכתוב, בהיותו קרוב אל המדרש

שיריעתו היא רחבה וכוללת כל מה שבתפיסת דעתו של אדם על הוויותיו וחויותיו, או במשלים ופתגמים המשובצים במדרש. הוא מספר על ז'ק שפורט שלא קפא על שמריו אלא הגיע לסורבון ולאחר חמש שנים סיים את לימודיו וחזר לחלב.

ז'ק היה אמן על תורת אבותיו, אך דן גם בפילוסופיה, ובשובו לעירו חלב לא מצא מי שידבר עימו בחוכמה, אך בנו ויקטור כבר לא רצה לעשות את תורתו קבע אלא פנה למסחר. אחריהם בני הנזן, רפאל מנחם, שנקרא כבר בשם מקס, כשם גיבורו של אחד הסופרים בצרפת ונישא על כנפיים של רוח אחרת. הוא אשר עקר לעיר האורות בעקבות אחרים שבחלקם עלו לארץ ישראל, הפליגו לברוויל ולמקסיקו או ירדו מצרימה, והיתה אף שמועה שמבקשים להעביר את

מקסים גילן

שיר שבח דידקטי

רוֹאֵה בּוֹ מִבְּגַד קָטָן.
אֵינוֹ מוֹלֵךְ בְּכַתְּתוֹ.

אֲשֶׁרִי מְרַצֵּה אֲשֶׁר בּוֹרֵא
חִלּוֹם וְלֹא סֵתֶם דַּעַת.
פּוֹתַח מַחַ וְשׁוֹנֵא
לְקַטּוֹף מִבְּלִי לְטַעַת.

אֲשֶׁרִי הֶרְשָׁ, אֲשֶׁרִי הֶדֶל
שָׁלֵא נִשְׁבֵּר, שָׁלֵא חֶדֶל
לְהֶאֱבֵק. לֹא הֶסְתַּפֵּק
בְּשִׁחַד הַנְּתִיב הַקֵּל.

אֲשֶׁרִי הָאָרֶץ אֲנוֹסֶת-
כְּבִישִׁים, כְּבוֹשׁ, כְּעוֹר, יְאוֹשׁ;
זֶה הֶרְכוּשׁ הַלֵּא-נְטוֹשׁ
עוֹד נִחְלַק כְּמוֹ מֵתַת.

אֲשֶׁרִי עֲבָרִי מֵהַפֶּכֶן
שָׁלֵא מְשָׁלִים וּמְשַׁנֵּה
גַּם מְצִיאוֹת וְגַם עֲצָמוֹ.
מִמְצִיא פֶה מִחֶדֶשׁ עֲמוֹ.

אֲשֶׁרִי הָעֶרְבִי, מוֹרֵד
גַּם בִּי, גַּם בְּשִׁלֵּיט-רְאִים
תְּמִיד נִדְכָּא אֶךְ לֹא בּוֹדֵד
סוֹמוּד-שׁוֹרֵד. כְּמוֹ לְהִכְעִים.

אֲשֶׁרִי הָאֵשׁ, מֵהַפֶּכֶה.
לְמָרוֹת הַכֵּל הֵנָּה הוּא בָּא
הָאֵשׁ עֲטוּר גְּלִימַת-הָאֵשׁ
שׁוֹב קָם כְּפֶאֱן מוֹל כּוֹבֵשׁ בּוֹאֵשׁ.

אֲשֶׁרִי הָאֵשׁ אֲשֶׁר שִׁחַרַר
עֲצָמוֹ מִכְּלֵא שֶׁל מְלִים
וְהָאֵשׁ אֲשֶׁר כְּלָאָה
עֲצָמָה בְּכֵלֵא שֶׁל חוֹשִׁים.

אֲשֶׁרִי נֶעַר נוֹדֵד, בּוֹדֵד
שְׁחִי וְחֶשֶׁ. לֹא הֶתְאָבֵד.
וְנִעְרָה שָׁלֵא רִצְתָה
לְחַיּוֹת תַּחְתּוֹ כְּמוֹ שִׁפְחָה.

אֲשֶׁרִי, אֲשֶׁרִי הָאֲבִיוֹנָה
שֶׁל בְּתוּלָה וְשֶׁל זוֹנָה
אֲשֶׁרִי הוּא הַסְּפוּק, גְּבָרִי
אֲשֶׁר גּוֹעֵשׂ בְּהַ וּבִי.

אֲשֶׁרִי הוּא הַחַתּוּל, שׁוֹכֵב
אֲכוֹר בְּתַמְמוֹת שִׁחַק.
וְהַעֲכָבֵר, אֶף כִּי רָעַב
בְּחַר לְבָרַח. מִתַּחַמֵּק.

אֲשֶׁרִי הַיֵּלֵד הַעֲקֵשׁ
שׁוֹבֵר כְּלִים וְלֹא חוֹשִׁים.
נִמְלֵט, בּוֹכָה וּמִתְיַאֵשׁ
חוֹזֵר לָאֵב לְלַמּוֹד מְלִים.

אֲשֶׁרִי הָאֵם. אֶהְבֵּתָה
לְכָל הָאָרֶץ לְתַנּוּק
לֹא רָאֵתָה בּוֹ רְכוּשָׁה:
רַק פִּקְדוֹן מְתוּק.

אֲשֶׁרִי מוֹרָה וּמְחַנֵּךְ
שָׁלֵא רוֹדֵה בְּתַלְמִידוֹ

"הכתר" כתב יד עתיק של התנ"ך שהיה ברשות חלב, והרמב"ם סמך עליו את ידיו.

הנין, זה הדור הרביעי, נוטש כבר את חלב ויצא לפגוש את העולם החדש בעקבית מתקני עולם. בפריס, הוא עימד בראש מרד הסטודנטים ובא חשבין עם הפילוסוף הגדול (סארטר) עד שבאה הנסיעה לארץ ישראל הגירמת לי טלטלה נפשית, והנידה שב למקורי. בניגוד לאמנון שמוש, שגיבירי מתרחקים ממסורת ונאמנות ליהדות, מחויר חיים סבתו את הבן האובך בבואו אל הכותל. "לימים אמר רפאל מנחם (המכונה מקס): הרבה שאלית טורדית היו לי, והרבה ספקית אמיתיים, אלא שבכל ברכה יברכה שהתחנן בה החכם בדרך אל הכיתל המערבי, הרגשתי שנפתר לי ספק אחד עד שבירכתני על התורה, יהרגשתי שאין לי עוד מה שאשאל" (ענ' 140). כך מסיים חיים סבתו הסיפור "הריש מתיבתא בישיבת מעלה אדומים" הדיים, את סיפור המוסר המהויר עטרה ליושנה. מה שהיתה דאבלין לגיימס ג'ויס, היא חלב יחכמיה לחיים סבתו, כגאוות בני ארם-ציבא המשתבחים בעירם ובייחודם. הסיפור על אר"ץ וחכמיה, הוא סיפור נוסטלגי על הבית המשפחתי יהסב הלביש קופטאן, שספר מדרש פתוח תמיד לפניו. הדיבור הוא פרי מחשבה של גימטריאות ונוטריקון והסב הוא כמעין המתגבר הצולל לעומקן של סוגיות יתיספות.

בנובלה "אמת מארץ תצמח" תוהה הסיפור הנכר על ספר הפסקים שכתב סבו, אשר נגנו על ידי ראשי הקהילה ורעש גדול נעשה בעיר. סיפור זה מתאר כמעין סיפור בלשי את הדרך בה נמצא הספר בירושלים ובו מתגלה המחלוקת בקשר לאמירת מזמור. פרשה עלומה המוצאת את פתרונה ומעידה על הפרובלמטיקה הרבנית בקהילות ישראל.

בנובלה השלישית, "שברי לוחות", חוור המחבר לקשור כתרים לחכמי ארם-צובא שבעלי מופתים היו, שאחד נקרא "סבא דמשפטים" והשני "מר דעובדא". אחד נחשב כ"חכם מעיין" והשני כ"מעיין פשטן", ומעל כולם הסב שהיה דרשן ומחבב תורה על ישראל ונטע בהם אמונה, וזו היא גם דרכו של המחבר-הדובר, המרבה תגין לדרשת הכתוב, הפותח בפסוק ומערים עליו קישוטי לשון, והרי לפניכם מלים שנוצצות כמרגליות ומשפטים הקולחים כמים זכים. כל זה קורה בגולה, בחלב של ארם-צובא, אך כשחכמים באים לארץ-ישראל פנה הודם, פנה זיוום, פנה הדרם, ועל כך באה הקינה הגדולה על המעברה ועל המריבה ועל ירידת הכבוד.

עם סיפורי חיים סבתו, אנו חוזרים לדיון על אמנות ואמונה, שעלה עם הופעת ספריו של ש"י עגנון, כלומר הדיון בבעיה של החוויה הדתית; ועגנון הוא אשר קבע נוסח מנהג יראים. כל עוד תיאר את יהדות גלציה הוא העלה מאורות היהדות

אנו חיים, יצטרך להתמודד, בדרך העיצוב האמנותי, עם התהום שבין ערכי ספרות לדת. זוהי הבעיה שבין תמול שלשום והיום.

אברהם בלאט

סבתו נשאר עדיין בצד ועוסק בכרוניקה משפחתית וקהילתית, ולכן מסכתו קשורה בחוטי צבעונין בנוסח של "בלבב ימים", אך כשיבוא לרקום את המארג הגדול של המציאות בה

המסורתית אך ככל שירד לריאליה, כי לא מצא פתרון לספרות דתית, כי הצוף האמנותי חייב אותו להבין לרוחו של ירוחם חופשי או של סבאסטיאן מונטאג, ומעבר לכך, חיים